

بررسی تبیین اجرای اقدام پنهان در فعالیت‌های اطلاعاتی و امنیتی

محمد حاجیانی^۱

دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۱۷

پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۲۰

چکیده

اقدام پنهان به لحاظ عملیاتی؛ تلاش یک کشور در دنبال نمودن اهداف سیاست خارجی خود با انجام برخی اقدامات مخفیانه برای تأثیرگذاری بر رفتار کشور دیگر یا تأثیر بر حوادث و شرایط سیاسی، نظامی، اقتصادی و اجتماعی آن است. این پژوهش، از نوع تبیینی و با هدف انجام مطالعه‌ی شرایط و وضعیت اقدام پنهان و آنچه که هست را بدون دخالت یا استنتاج ذهنی ارائه و با استفاده از اسناد، کتب و مطالعات کتابخانه‌ای و اخذ نظر خبرگان، ویژگی‌ها را بررسی و به تدوین مقاله پرداخته شده است. نتایج این بررسی حاکی از این است که؛ در دوران کنونی و گسترش جنگ شناختی و شیوع جنگ‌های ترکیبی، ره‌نامه انکار موجه مورد توجه سیاست‌گذاران سیاسی و اطلاعاتی قرار گرفته است. چرایی آن به این دلیل است که جنگ‌های ترکیبی اغلب در منطقه خاک‌ستری وقوع یافته که مبتنی بر ابهام است و کنش‌گران اصلی جنگ ترکیبی بر این مبنا تلاش می‌کنند با انجام اقداماتی مانند انتشار اطلاعات غلط یا گمراه‌کننده، نقش و حمایت خود را پنهان کرده و آن را به عوامل داخلی نسبت دهند. در این راستا انکار موجه یکی از فنون موثر در اقدام پنهان محسوب می‌گردد که اغلب دارای دو نوع: انکار نقش دولت و انکار نقش مقامات عالی. در نوع اول، هدف انکار مداخله یک دولت در حوادث و رویدادها در سایر کشورها مانند مداخله در انتخابات، حمایت از احزاب سیاسی، شورش یا کودتا و نسبت دادن آن به سایرین است. از آنجایی که اقداماتی مانند کمک‌های تسلیحاتی، تبادل زندانیان امنیتی و یا ترور با ارزش‌های سیاسی داخلی کشور مغایرت داشتند یا اینکه دارای پیامدهای بین‌المللی بودند، دولت‌ها تلاش نمودند در قالب ره‌نامه انکار موجه نقش خود را در این اقدامات مداخله‌جویانه انکار و از پیامدهای سیاسی داخلی یا تبعات بین‌المللی این اقدامات اجتناب ورزند. از این رو، انکار موجه شرط اساسی عملیات پنهان محسوب می‌شود و عملیات پنهان عمدتاً از این ایده نشئت می‌گرفت که خواستگاه اقدام مخفی باقی بماند.

واژگان کلیدی: اقدام پنهان، عملیات پنهان، فعالیت اطلاعاتی و سازمان اطلاعاتی

استناد: حاجیانی، محمد (۱۴۰۲). بررسی تبیین اجرای اقدام پنهان در فعالیت‌های اطلاعاتی و امنیتی.

فصلنامه علمی تهدید‌پژوهی. ۱ (۲). ۱۶۴-۱۳۱.

A Study on the Explanation of the Implementation of Covert Action in Intelligence and Security Activities

Mohammad Hajiani ¹

Received: 2023/04/06

Accept:2023/06/10

Abstract:

In operational terms, covert action is an attempt by a country to pursue its foreign policy goals by taking some covert actions to influence the behavior of another country or to influence its political, military, economic, and social events and conditions. This research is explanatory and aims to study the conditions and status of covert action and what it is without interference or mental inference. Using documents, books, and library studies and obtaining the opinions of experts, the characteristics were examined and the article was compiled. The results of this study indicate that in the current era of the expansion of cognitive warfare and the prevalence of hybrid warfare, the justified denial guideline has received the attention of political and intelligence policymakers. The reason for this is that hybrid wars often occur in a gray area based on ambiguity, and the main actors in hybrid wars attempt to conceal their role and support by taking actions such as spreading false or misleading information and attributing it to internal factors. In this regard, justified denial is considered one of the effective techniques in covert action, which often has two types: denial of the role of the government and denial of the role of high-ranking officials. In the first type, the goal is to deny the intervention of a government in events and incidents in other countries, such as interference in elections, support for political parties, rebellions or coups, and attribute it to others. Since actions such as arms aid, the exchange of security prisoners, or assassinations were inconsistent with the country's domestic political values or had international consequences, governments attempted to deny their role in these interventionist actions in the form of a justified denial guideline and to avoid the domestic political consequences or international implications of these actions. Therefore, justified denial is considered a basic condition of covert operations, and covert operations were mainly based on the idea that the origin of the action should remain covert.

Keywords:covert action, covert operations, intelligence activity and intelligence organization

Citation: Hajiani, Mohammad (1402). A study of the explanation of the implementation of covert action in intelligence and security activities. *Quarterly Journal of Threat Research*. 1 (2). 131-164.

---

1. PhD student in Security Research at the National Intelligence and Security University and university lecturer. Hajiani.114@gmail.com

مقدمه

همه حکومت‌ها از گذشته تا کنون سعی کرده‌اند تا اسرار دولت‌های حریف خود را جمع‌آوری و به نفع خود از آن استفاده کنند. نظام‌های سیاسی همیشه نگران حمله و تجاوز کشورهای دیگر به عنوان دشمن بوده‌اند، لذا برای ممانعت از تجاوز و غافلگیری توسط دشمن، سعی نموده تا جاسوسانی را برای جمع‌آوری اخبار و اطلاعات نظامی و غیرنظامی از کلیه تحرکات کشور حریف گسیل دارند تا به موقع بتوانند از خود دفاع و یا قدرت برتر خود را به دیگر کشورها نشان دهند. یکی از قدیمی‌ترین و شناخته‌ترین تلاش‌های حکومت‌ها، «فعالیت‌های پنهان»^۱ است که برای حفظ قدرت و گسترش قلمرو و نفوذ خود از آن استفاده برده‌اند و در طول تاریخ نیاز دولت‌ها به «اقدام و فعالیت‌های پنهان» نه تنها کاهش نیافته بلکه زیادتر هم شده است.

در عصر حاضر جاسوسی که به عنوان نقطه ثقل فعالیت‌های امنیتی و اطلاعاتی است، متحول شده و صرفاً محدود به تلاش‌های نظامی نشده، بلکه به علت ماهیت تکاملی این گونه فعالیت‌ها و افزایش تعداد بازیگران درگیر در روند و ماهیت انجام شده به اشکال مختلف ارائه شده و چالش‌های مطرح شده توسط دیگر عوامل مانند فناوری ارتباطات، رسانه‌ها و اثرات گسترده جهانی‌سازی، ابعاد گسترده‌تری از جمله جاسوسی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، تجاری، جاسوسی سایبری، فناوری در قالب هک و نفوذ، صنعتی و علمی را شامل شده که در عصر مدرن تکامل یافته، کما اینکه در آینده و حال حاضر فناوری هوش مصنوعی هم وارد این عرصه شده است.

اقدام یا عملیات پنهان به لحاظ مفهومی از سابقه دیرینه‌ای در فعالیت‌های اطلاعاتی و امنیتی برخوردار است و می‌توان عمر آن را به درازای تشکیلات اطلاعاتی دانست.

1- Covert action (CA= Covert act)

اطلاعات در بعد مفهومی خود در یک برداشت، بر ویژگی های «فعالیت» تاکید می‌ورزد (هدایتی و فلاحی، ۱۳۹۵: ۳۸-۳۹). دگرگونی در ماهیت اطلاعات و تغییر ویژگی های اخبار و اطلاعات طبقه بندی، موجب شده سازمان های اطلاعاتی حوزه های نوینی را وارد مفهوم اطلاعات نمایند که در گذشته کمتر، مورد توجه قرار می گرفت. به لحاظ، نظری «کار اطلاعاتی» باید همچون فعالیت های آکادمیک (علمی- دانشگاهی)، کاری منطقی، مستقل و فارغ از هرگونه تاثیرات سیاسی باشد. کار اطلاعاتی باید به انجام دو وظیفه اصلی محدود گردد:

۱- تامین اطلاعات منطقی، تجزیه و تحلیل ها و ارائه مشاوره های ارزشمند به سیاستگذاران برای مساعدت در تصمیم گیری؛

۲- اجرای خط‌مشی های مربوطه، بر اساس جهت گیری های سیاسی از طریق عملیات پنهان (بوری بور ۱۹۹۵: ۱۰ به نقل از فصلنامه پژوهش اطلاعاتی - امنیت: ۶۶).

اقدام پنهان، خصوصاً در اشکال جنجالی تر خود نظیر سرنگونی یک دولت یا ترور مسئولان آن، در نظر عموم، نسبت به کارهای اطلاعاتی دیگر بسیار دهان پرکن است، با این همه برای متخصصان و دانش پژوهان اطلاعاتی این سؤال تا حدودی مطرح است که آیا اصلاً اقدام پنهان را باید بخشی از کار اطلاعاتی محسوب نمود یا خیر؟ این مسئله از این رو پیش می آید که اقدام پنهان مستلزم جهت اجرای سیاست خارجی یک کشور است، در حالی که جمع آوری و بررسی، محدود به تهیه اطلاعاتی است که بر مبنای آن سیاست ها بنا می شود (شولسکی، ۱۳۸۱: ۱۶۷). با این حال، اقدام پنهان از وظایف و ماموریت های ویژه سازمان های اطلاعاتی و امنیتی بوده و امروزه اهمیت و جایگاه متفاوتی پیدا کرده است. بدون انجام فعالیت اطلاعاتی، اقدام پنهان انجام نخواهد شد، پس هر اقدام پنهان مستلزم داشتن اطلاعات قوی است.

از آنجا که تمایز قائل شدن میان فعالیت اطلاعاتی از فعالیت‌های غیراطلاعاتی، نیازمند ارائه شاخص‌هایی است که مختص کار اطلاعاتی است، طرفداران این برداشت نیز در ارائه این شاخص‌ها، بیش از هر اقدامی، بر خصلت پنهان فعالیت‌های اطلاعاتی تأکید می‌کنند. از نظر طرفداران این رویکرد، فعالیت اطلاعاتی عملی است که ویژگی غالب آن «پنهان بودن یا پنهان بودگی» است. در این رویکرد پنهان‌کاری مفهوم کلیدی در تعریف اطلاعات است. واقعیت این است که پنهان‌کاری به معنای اختفای اطلاعات از دید سامانه‌های ضداطلاعاتی، افراد و گروه‌های خاص، ویژگی بسیاری از نهادهاست. عرصه تجارت نیز از پنهان‌کاری برای برتری در رقابت، مخفی کردن محصولات جدید در حال ساخت یا حفظ نقدینگی خود استفاده می‌کند. دستور ساخت کوکاکولا هنوز یک راز باقی مانده، همین‌طور که الگوریتم (الخوارزمی) گوگل یک راز است. انجمن‌های سری از فراماسون‌ها تا انجمن «جمجمه و استخوان بیل» همه جا حضور دارند و اسرار در ورزش در بازی‌هایی مانند شطرنج استفاده می‌شود (قادری کنگاوری، ۱۴۰۲: ۱۲۴). دولت نیز از این قاعده مستثنی نیست و به پنهان ساختن اطلاعات-طرح‌های تسلیحاتی، تاکتیک‌های عملیات نظامی و مذاکرات دیپلماتیک- از چشم دولت‌ها، رسانه‌ها و مردم می‌پردازد. بیشتر کشورها دارای اقدامات سری رسمی، سرویس‌های مخفی و قواعد پیچیده‌ای هستند که دسترسی به اطلاعات حساس مربوط به امنیت ملی را محدود می‌کند (قادری کنگاوری، ۱۴۰۲: ۱۲۵). به عبارت دیگر بدون عنصر پنهان‌کاری، اطلاعات، موجودیت نمی‌یابد. لذا مجموعه‌ای از فعالیت‌های هر کشور که از طریق پنهان در جست‌وجوی آگاهی و تأثیرگذاری بر دیگر حریفان است، را می‌توانیم اطلاعات نام‌نهاد. بنابراین پنهان‌کاری جزء ضروری و ذاتی فعالیت‌های اطلاعاتی است. از سوی دیگر اطلاعات جزء لاینفک ستیز و رقابت میان کشورهاست (هدایتی و فلاحی، ۱۳۹۵: ۳۹-۴۰). اقدام پنهان که یکی از گونه‌های عملیات پنهان است، کارکرد و جایگاه متفاوتی پیدا کرده

است. به گونه‌ای که کشورها هم بیشتر می‌توانند دست به اقدامات پنهان از جنس براندازانه یا کودتا بزنند و هم حضور قدرت‌های بیرونی در درون ساختار سیاسی کشورها افزایش پیدا کرده است، به طوری که اقدام پنهان شکل‌های جدیدی به خود گرفته و ماهیت و سطح آن تغییر پیدا کرده است (هدایتی و فلاحی، ۱۳۹۵: ۳۹-۴۶). پنهان‌کاری در فضای آنارشیک بین‌المللی یکی از جنبه‌های رقابتی گفتگو میان کشورها و امری پنهان و مناقشه برانگیز محسوب می‌شود (بیولا و موری، ۱۳۹۶: ۳۴-۳۳). با افزایش سطح و کیفیت فعالیت اقدام پنهان، نسبت به دیگر ارکان امور اطلاعاتی، شباهت بیشتری به سایر این ابزار نظیر سیاست خارجی، دیپلماسی یا نیروی نظامی دارد. این فعالیت تا جایی پیش رفته که اقدام پنهان را استلزام و ابزاری برای اجرای سیاست خارجی یک کشور پنداشته، در حالی که جمع‌آوری و بررسی که از ابعاد اصلی اطلاعات هستند، محدود به تهیه اطلاعاتی است که بر مبنای آن سیاست‌گذاری^۱ اطلاعاتی بنا می‌شود. در این وضعیت اقدام پنهان دچار پیچیدگی‌های خاص خود شده و به عنوان ابزاری موثر در اختیار سرویس‌های اطلاعاتی کشورها قرار گرفته و به تبعیت از ابعاد فناورانه اطلاعات، نیز پیچیده و دشوار شده است. در این میان یکی از حرف‌های‌ترین اقدامات پنهان سرویس‌های اطلاعاتی برای دیپلماسی، فراهم کردن برقراری روابط دیپلماتیک رسمی و آشکار از طریق مدیریت و راه‌اندازی دیپلماسی پنهان است. در واقع مشارکت سازمان‌های اطلاعاتی در دیپلماسی پنهان یکی از راه‌های مرتبط کردن اطلاعات با نیازهای عملیاتی سیاسی خارجی و دیپلماسی است (قادری‌کنگاور، ۱۴۰۲: ۱۲۵).

بنابراین تبیین اقدام پنهان و شناخت ابعاد امنیتی و ایجاد درک مشترک پیرامون آن ضرورتی انکارناپذیر بوده که قرار است در این مقاله مورد بررسی قرار گیرد.

مساله و دغدغه نگارنده؛ این است که برابر بررسی انجام شده برای اجرای اقدام پنهان تاکنون ساز و کار مشخصی ارائه نشده و یا کمینه در تبیین این مهم در پژوهش‌های صورت گرفته به آن پرداخته نشده و حتی ارائه الگوی عملکرد و اجرایی از خلاقانه‌ای است که در طی مطالعه مقالات مشخص شده است. بنابراین مرحله اولیه برای شناخت ابعاد وجودی آن، توضیح و تفسیر مفاهیم کلیدی است. در مرحله دوم تبیین مفهومی است و در مرحله بعد ارائه الگو و یا چارچوبی شناختی برای هدایت و رهنمود به کارشناسان و حتی مدیران خواهد بود. بنابراین، مسئله‌ی مورد نظر این خواهد بود که اقدام پنهان مورد تبیین قرار گیرد تا بتوان به ابعاد و مشخصه‌های لازم در این زمینه به آگاهی لازم رسید.

برای اجرای اقدام پنهان تاکنون ساز و کار مشخصی ارائه نشده و یا کمتر به تبیین این مهم در پژوهش‌های اطلاعاتی و امنیتی اشاره شده لذا ضرورت بررسی محتوایی با نگرش تبیینی، ضروری بوده و نیاز است به لحاظ اهمیت به آن پرداخته شود.

برای ضرورت پرداختن به موضوع اقدام پنهان هم چون؛ تا کنون الگو و چارچوبی شناختی ارائه و مورد پایش قرار نگرفته لذا با تبیین اقدام پنهان و بررسی ابعاد و مشخصه‌هایی آن به ویژه برای مدیران، کارشناسان، تصمیم‌سازان حوزه اقدام پنهان و سیاستگذاری ضرورت اشاره و ورود به این بحث را توجیه نموده است.

نوع این پژوهش، از نظر هدف از نوع تبیینی که شامل روش‌هایی است که هدف از انجام آنها مطالعه شرایط و وضعیت پدیده‌های مورد مطالعه با هدف بررسی وضعیت موجود و آنچه که هست را بدون دخالت یا استنتاج ذهنی ارائه و نتایج عینی را واکاوی نماید. در این راستا روش گردآوری اطلاعات هم بررسی اسناد، کتب و مطالعات کتابخانه‌ای و اخذ نظر خبرگان و با استفاده از این روش، ویژگی‌ها و صفات

را بررسی، و تجزیه تحلیل اطلاعات با روش استنباطی و موضوعی انجام و در انتها نتایج و پیشنهادها ارائه و به تدوین و تحریر مقاله پرداخته شده است.

مبانی مفهومی و نظری

پنهان: مخفی، پوشیده، راز، نهان، خافی، خافیۀ، خفاء، خفی، مُدغمَر، خفوة، دَینة، مستور، باطن، نهفته، دَین. مدفون. مُدخمس. مَخبو. مُختفی. نامرئی. متواری. مکتوم. کتیم. در خفاء. در خُفیه. در سرّ. سرّاً. محرمانه، نامحسوس (لغت‌نامه دهخدا، جلد ۳: ص ۴۶۸). همچنین به معنای؛ ناپیدا، پوشیده، راز، سرّ (فرهنگ معین، ۱۳۷۲، ۲۸۵).

مخفی: به معنی پنهان، پنهان و پوشیده و پنام و نهفته و نهان و پوشیده شده (لغت‌نامه دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۲۸: ۸۷۴). پنهان، پوشیده (فرهنگ معین، ۱۳۷۲، ۱۳۶۲).

پنهان‌کاری: هر گونه عمل یا خودداری از عملی که برای پنهان کردن چیزی یا کسی یا رازی از دیگران انجام داده شود، پنهان‌کاری محسوب می شود (سجادی، ۱۳۹۰: ۲۳). طبق این تعریف کلیه اقدامات اطلاعاتی و عملیاتی از جمله هدایت کیس ها، استخدام منابع، اجرای اقدامات نفوذی، رخنه و حتی وجود قوانین و مقررات سخت سازمانی نشان از اهمیت جمع آوری اطلاعات برای اجرای اقدامات پنهان‌کاری و پنهان‌پژوهی در حوزه‌ی فعالیت‌های سازمانی دارد که این مهم از طریق افزایش توان و قدرت اطلاعاتی سازمان در حوزه اقدامات پنهان و توجه به سازماندهی نیروها، بخش‌ها، قسمت‌ها و زیرمجموعه‌های آن و محدود نمودن دسترسی به اخبار با هدف حفظ حیطة‌بندی و رعایت اصول پنهان‌کاری صورت می‌گیرد (ساوه‌درودی و خلیلی،

عملیات پنهان^۱: دایره‌المعارف اطلاعاتی ایالات متحده آمریکا عملیات پنهان را این‌گونه تعریف می‌کند: «عملیات پنهان، یک اقدام پنهان است، چنین عملیاتی برای پوشش دادن به هدف و نیت واقعی مأموریت عنصر اطلاعاتی، داستانی پوششی را مهیا می‌نماید. در عملیات پنهان، تلاشی برای نماندن عملیات از دیده‌ها وجود ندارد». به استناد تعریف ذکر شده، تمایز عملیات مخفی^۲ یا سری از عملیات پنهان در این نکته نهفته است که در عملیات سری یا زیر زمینی، فعالیت در جامه و هیبتی مبدل و قابل کتمان صورت می‌گیرد اما در عملیات پنهان چهره مخفی فعالیت وجود ندارد و عملیات صورتی آشکار دارد، در عین آنکه می‌باید قابل کتمان باشد و اثر و ردی از عامل آن بر جای نماند (مرشدی‌زاده، ۱۳۸۷: ۲۸).

کمیتته چرچ نیز از منظری مشابه با نظریه بالا، عملیات پنهان را عبارت از عملیاتی می‌داند که علیه دولت‌های خارجی، تاسیسات و افراد، طراحی و سمت‌دهی شده است به گونه‌ای که هویت مجری و عامل را مخفی (تحت پوشش مناسب) نگه دارد و اجازه انکار و کتمان عملیات را بدهد این تلقی به واقع اقدام و عملیات پنهان را مترادف می‌داند و تمایز اساسی را میان عملیات پنهان و عملیات سری ایجاد می‌کند بر اساس این تعریف عملیات نجات و فراری دادن خلبانان و اسرای انگلیسی از اروپای تحت اشغال نازی‌ها در زمره عملیات سری قرار می‌گیرد، اما کودتا علیه سالوادور آلنده در شیلی را می‌توان در زمره عملیات پنهان گنجانند.

رودی گادسون معتقد است که در مجموع، تلاش برای تاثیر گذاری بر تصمیم‌های دیگر دولت‌ها بدون آنکه اثری از یک بازیگر بر جای بماند به عملیات پنهان تعبیر می‌کنند به نظر وی روش‌های آشکار یا پنهان ملاکی برای تمایز و تشخیص عملیات

1- Covert operation

2- Secret operation

پنهان از دیگر عملیات‌ها نیستند و عملیات پنهان می‌تواند از روش‌های آشکار، پنهان و یا ترکیبی از آنها سود برد. به نظر گادسون اشکال این عملیات عبارتند از (گروه مطالعات پایه و روش‌شناسی: ۱۳۸۶):

۱- ارائه اطلاعات محرمانه به بازیگران سیاسی یا مشاوره به رهبران کشورها؛

۲- نفوذ در سازمان‌ها (احزاب، مجامع و...) که به نوعی در توازن قوا نقش دارند؛

۳- تبلیغات مخفی؛

۴- کشتن و یا حفاظت از رهبران؛

۵- کودتا و یا حفاظت از قدرت حاکمه در برابر کودتا؛

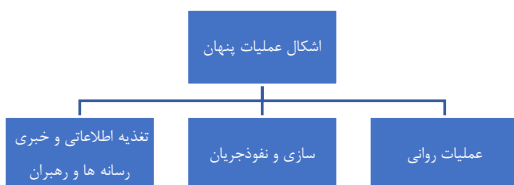
۶- حمایت از گروه‌هایی که در حال مقاومت هستند و یا سرکوب این گروه‌ها.

به نظر گادسون اقدام پنهان عبارت است از پی‌گیری اهداف سیاست خارجی از طریق اعمال نفوذ و تاثیرگذاری در چارچوب شرایط اقتصادی، سیاسی و نظامی دولت‌ها، بی‌آنکه چنین مداخله‌ای افشا شود. بنابراین عمده هدف عملیات پنهان، پشتیبانی از سیاست خارجی کشور مطبوع است به نحوی که نقش مداخله‌گر آشکار نشود و نتوان آن را به قدرت هدایت‌کننده آن نسبت داد. با توجه به تعاریف بالا، قابلیت تکذیب یکی از شاخص‌های اصلی تمایز عملیات پنهان است و می‌باید عملیات پنهان را با عملیات‌هایی که مخفیانه اجرا می‌شوند متفاوت دانست (عاشوری، ۱۳۹۰: ۶۳).

با بروز پدیده انفجار اطلاعات در عصر حاضر، قابلیت تکذیب بسیار دشوارتر از گذشته شده است. بر این اساس آنچه در شرایط جدید توصیه و مورد استفاده قرار می‌گیرد آن است که به جای تکذیب، اطلاعات متناقض و انبوه از سوی رسانه‌های

کوچک و بی‌طرف منتشر شوند که شامل تکذیب و تایید به صورت توأمان باشند، به گونه‌ای که داوری در این خصوص را دشوار نماید (گروه مطالعات پایه و روش‌شناسی: ۱۳۸۶). در این راستا اشکال عملیات پنهان را می‌توان به شرح زیر دانست:

- عملیات روانی؛
- جریان‌سازی و نفوذ؛
- تغذیه اطلاعاتی و خبری رسانه‌ها و رهبران؛
- عملیات شبه نظامی؛
- ترور؛
- کودتا.

شکل شماره ۱) اشکال عملیات پنهان (مرشدی‌زاده، ۱۳۸۷: ۳۹)

اقدام پنهان (مخفی): در فرهنگ لغت اطلاعاتی آمریکا، عبارت است از؛ تلاش یک کشور در دنبال نمودن اهداف سیاست خارجی خود با انجام برخی اقدامات مخفیانه برای تاثیرگذاری بر رفتار کشور دیگر یا تاثیر بر حوادث و شرایط سیاسی، نظامی، اقتصادی و اجتماعی آن (شولسکی، ۱۳۸۱: ۱۶۷). در ایالات متحده، اقدام پنهان مطابق قانون این طور تعریف شده است: اقدام یا اقدامات دولت ایالات متحده به منظور تاثیرگذاری بر او ضاع سیاسی، اقتصادی یا نظامی در خارج؛ که در آن نقش

دولت آشکار نخواهد بود یا علنا اظهار نمی‌شود؛ لیکن این امر کارهای ضداطلاعاتی، اقدامات دیپلماتیک، نظامی، یا انتظامی سستی را شامل نمی‌شود (شولسکی، ۱۳۸۱: ۱۶۸).

ویژگی مهم اقدام پنهان این است که دولت اجرا کننده آن را مخفیانه انجام می‌دهد. با این همه، معنای پنهان کاری بنابر شرایط گوناگون فرق می‌کند (فصلنامه پژوهش اطلاعاتی - امنیتی، ۱۳۸۵: ۷۵). در برخی موارد، نیاز به پنهان کاری ممکن است الزامی باشد و دولت تلاش نماید تا جزئیات و حتی وجود اقدامات، علنی نشود. برای مثال، در صورتی که اقدام پنهان مسلتزم کمک به یک گروه توطئه‌گر، از طریق قاچاق سلاح به درون کشور آنها جهت تدارک کودتا باشد، این مسئله صدق می‌کند. در موارد دیگر، خود اقدام ممکن است علنی شود، اما دولت خودی شرکت در آن را مخفی می‌نماید. یا کمک مالی محرمانه یک کشور به یک روزنامه یا ایستگاه رادیویی که از سیاست‌های آن کشور حمایت می‌کند و یا با دشمنان آن خصومت دارد، اشاره کرد.

ویژگی مهم در تعریف عملیات پنهان میان خبرگان و نظریه پردازان جامعه اطلاعاتی، اجماع عام و فراگیری وجود ندارد و اغلب مفاهیمی چون عملیات پنهان، اقدام پنهان، عملیات مخفی و اقدام مخفی به گونه‌ای مترادف به کار برده می‌شوند و تمایز آنها نادیده گرفته می‌شود و یا در خصوص مرزها و تمایزهای مفهومی میان آنها اختلاف نظر وجود دارد اما در یک معنای عام و کلی می‌توان عملیات پنهان را شامل تمامی کارویژه‌ها، برنامه‌ها و فعالیت‌های سازمان‌های اطلاعاتی و ضداطلاعاتی دانست. اما این تعبیر عام و کلی فاقد سویه‌های تحقیقی و کارکردهای پژوهشی است و لازم است که برای حصول شناخت دقیق و پی بردن به تمایز این واژه‌ها به تو صیف و

تشریح نظریه‌ها و تعاریف موجود در این حوزه پردازیم تا در خلال آن اشکال و اهداف عملیات پنهان را تبیین نماییم (عاشوری، ۱۳۹۰: ۳۲).

با این تعریف، اقدام پنهان از جمع‌آوری و تولید خبرهای اطلاعاتی، یعنی آنچه که معمولاً در ایالات متحده آمریکا محور کارکرد اطلاعات محسوب می‌شود، متمایز می‌گردد (فصلنامه پژوهش اطلاعاتی - امنیتی، ۱۳۸۵: ۷۵). وجه تمایز این دو در این است که هدف اقدام پنهان، اطلاع و آگاهی نیست؛ بلکه پیشبرد مستقیم اهداف سیاست خارجی است. سرانجام ممکن است مواردی که اطلاعات زیادی در آنها فاش شود، اما به دلایل دیپلماتیک یا دیگر دلایل، دولت درگیر در ماجرا کماکان از اعتراف رسمی به ارتباط خود با آن اجتناب ورزد. با این تعریف و تعاریف بعدی، اقدام پنهان از جمع‌آوری و تولید خبرهای اطلاعاتی، یعنی آنچه که معمولاً در آمریکا محور کارکرد اطلاعات محسوب می‌شود، متمایز می‌گردد (عاشوری، ۱۳۹۰: ۴۳).

در کتاب فرهنگ لغات و اصطلاحات اطلاعاتی و امنیتی؛ عملیات پنهان و اقدام پنهان را به یک معنا ارائه و تعریف نموده که عبارت است از: تاثیر بر روند جاری یک پدیده به صورت پنهان که در قالب انواع فعالیت‌های سیاسی، اقتصادی یا شبه نظامی صورت می‌گیرد (دانشکده اطلاعات، ۱۳۷۶: ۳).

وجه تمایز این دو، این است که هدف اقدام پنهان، اطلاع و آگاهی نیست، بلکه پیشبرد مستقیم اهداف سیاست خارجی است. از این لحاظ، اقدام پنهان، نسبت به دیگر ارکان اطلاعات، شباهت بیشتری به سایر این ابزار سیاست خارجی نظیر دیپلماسی یا نیروی نظامی دارد. از طرف دیگر، از آنجا که اقدام پنهان فعالیتی است مخفیانه و مستلزم به کارگیری یا پشتیبانی محرمانه عوامل یا حامیان آن، بیشتر از این ابزار سیاسی آشکار مورد استفاده دولت‌ها، به جمع‌آوری انسانی شباهت دارد. گرچه

این تعریف برای بیشتر مقاصد عملی روشن است، اما تعریف کاملاً دقیقی نیست. مثلاً با اینکه قانون، صراحتاً فعالیت‌های «دیپلماتیک»، «نظامی»، «ضد اطلاعاتی» و «انتظامی» سستی را از حیطة اقدام پنهان استثنا می‌نماید، اما نه آن فعالیت‌ها را تعریف نموده و نه مرز بین آنها و اقدام پنهان را مشخص می‌نماید. برای نمونه، دیپلماسی مستلزم تأثیرگذاری بر رفتار دولت‌های دیگر و مقامات آنهاست؛ که اغلب محرمانه صورت می‌پذیرد. برای مثال، اغلب مخفی نگاه داشتن مذاکرات بین دو کشور از دید سایر کشورها و مردم خودی مهم است. گاه پیش می‌آید که گفتگو با برخی از مقامات یک کشور خارجی، به اطلاع دیگر مقامات همان کشور نمی‌رسد. به همین صورت «ضد اطلاعات سستی»، استفاده از عوامل دو جانبه را نیز، شامل می‌شود. هر چند این عوامل در ناکام گذاردن فعالیت‌های جمع‌آوری انسانی حریف دخیل‌اند، اما اغلب جهت انتقال اخبار جعلی به حریف، که او را فریب دهد و احتمالاً در رفتارش تغییر ایجاد کند، مورد استفاده قرار می‌گیرند. اینکه در چه نقطه‌ای این فعالیت «سستی» نه به عنوان ضد اطلاعات بلکه به عنوان اقدام پنهان تلقی گردد، مشخص نیست. به علاوه لازم به ذکر است که اصطلاح «اقدام پنهان» در آمریکا ابداع شده است و ضرورتاً در واژگان سازمان‌های اطلاعاتی دیگر مورد استفاده قرار نمی‌گیرد. مثلاً نزدیک‌ترین معادل روس‌ها برای این اصطلاح، تمهیدات فعال است که نسبت به مفهوم وسیع‌تری دارد. این اصطلاح هم به «شیوه‌های آشکار و هم به شیوه‌های پنهان تأثیرگذاری بر وقایع، رفتار و کردار یک کشور خارجی» اطلاق می‌شود. بدین سان اصطلاح مذکور کاملاً در حیطة اطلاعات قرار نمی‌گیرد، اما سایر اقدامات سیاسی خارجی دولت شوروی (مثلاً دیپلماسی و استفاده از رسانه‌های رسمی مثل رادیو مسکو) و نیز فعالیت‌های حزب کمونیست این کشور را (که به عنوان مثال از طریق احزاب کمونیست کشورهای خارجی یا گروه‌های پوششی نظیر شورای صلح جهانی صورت می‌گرفت) شامل می‌شد. کانون توجه این اصطلاح (نفوذ سیاسی) هدفی بود

که پیگیری می‌شد؛ اما شامل مخفی یا آشکار بودن ابزار مورد استفاده نمی‌گردید. صرف نظر از واژگان مورد استفاده، باید به خاطر سپرد که آنچه که در آمریکا اقدام پنهان نامیده می‌شود تنها یکی از ابزارهای بی‌شمار سیاست خارجی است. اقدام پنهان به خاطر ویژگی‌های منحصر به فرد و پیشینه جنجالی‌اش توجه زیادی را به خود جلب نموده و مشکلات خاصی را به جهت پنهان کاری‌اش برای کشورهای دمکراتیک پدید آورده است. این اصطلاح ممکن است از این لحاظ نامناسب باشد؛ چرا که بر یک ویژگی ابزاری که مورد استفاده قرار می‌دهد (یعنی پنهان کاری) تأکید می‌ورزد اما این حقیقت را که اهداف دنبال شده در کل، اهداف سیاست خارجی بوده و یا باید باشند، پنهان می‌نماید. به خاطر توجه به شکل و نه محتوای فعالیت‌های مربوط، در آمریکا بحث درباره اقدام پنهان به بهای بی‌توجهی به مسائل اساسی‌تر مربوط به اهداف و راهبرد سیاست خارجی، عمدتاً به مسائلی چون مشروعیت معطوف شده است. اقدام پنهان به عنوان رکنی از اطلاعات که یک ابزار سیاست خارجی نیز محسوب می‌شود، مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. به جهت ابهاماتی که در تعاریف گذشته و حال آمریکایی‌ها از اقدام پنهان وجود دارد در ادامه به فعالیت‌های عام‌تر اقدام پنهان اختصاص می‌یابد تا محدوده‌های آن روشن شود. باید پذیرفت که یک تعریف نظری‌تر از اقدام پنهان، چندان ارتباطی به تغییر و تحول قوانین و رویه‌های آمریکا ندارد؛ با این همه حصول چنین تعریفی در آینده قابل انتظار است (عاشوری، ۱۳۹۰: ۵۷). اقدام پنهان می‌تواند در سطح پائین مثل کمک مخفی به یک گروه برانداز یا در سطح گسترده و بالا مثل سازماندهی گروه‌های برانداز با هدف سرنگونی یک رژیم باشد (شولسکی، ۱۳۸۱: ۲۰).

انواع و نمونه‌های اقدام پنهان

اصطلاح «اقدام پنهان» در کلی‌ترین مفهوم خود در تأثیرگذاری مخفیانه بر رفتار، وقایع، یا شرایط خارجی، طیف گسترده‌ای از اقدامات را در بر می‌گیرد. این اقدامات از ساده‌ترین کارها، نظیر ارائه کمک‌های فنی (مثل تجهیزات حفاظتی، ارتباطی یا آموزشی) به یک کشور خارجی دوست گرفته، تا موارد چشمگیر و مهمی مانند ترور، پشتیبانی و راه‌اندازی کودتا را شامل می‌شود. بنابراین، به سختی می‌توان فهرست جامعی از انواع اقدامات پنهانی را که سازمان‌های اطلاعاتی صورت می‌دهند ارائه نمود (فصلنامه پژوهش اطلاعاتی - امنیتی، ۱۳۸۵: ۷۶-۷۷). به علاوه، سازمان‌های اطلاعاتی آمریکا تقسیم‌بندی استاندارد از اقدام پنهان صورت نداده‌اند.

دولت‌ها در دوران جنگ سرد به منظور دستیابی به اهداف خود در قالب عملیات پنهان به اقدامات مداخله‌جویانه در سایر کشورها دست می‌زدند؛ به نحوی که عملیات پنهان به ویژگی اصلی بازی اطلاعاتی در دوران جنگ سرد تبدیل شده بود (پوراخواندی، ۱۴۰۳: ۱۵).

هدف از اقدام پنهان، تأثیرگذاری بر اقدامات دولت‌های خارجی، حوادث یا اوضاع آن کشورهاست. هدف این اقدامات می‌تواند دولت یک کشور، کل یک جامعه، یا بخش خاصی از آن باشد. در کشورهای دموکراتیک تأثیری که یک اقدام پنهان موفق بر جامعه می‌گذارد، ممکن است به سرعت توسط دولت نیز احساس شود؛ اما در کشورهای غیر دموکراتیک یا حتی استبدادی، چنین تأثیری در بلندمدت اثرات مهم خود را بر جای می‌گذارد (فصلنامه پژوهش اطلاعاتی - امنیتی، ۱۳۸۵: ۷۷). تأثیرگذاری بر رفتار سیاسی، شرایط یا حوادث در کشورهای خارجی، خمیرمایه سیاست خارجی است و دیپلماسی، درست مثل اقدام پنهان، در راستای این هدف هدایت می‌شود. ایجاد و استقرار نیروهای نظامی نیز ممکن است به منظور تأثیرگذاری بر رفتار خارجی انجام شود؛ این امر در زمان صلح معمول است اما در

زمان جنگ نیز ممکن است رخ دهد (فصلنامه پژوهش اطلاعاتی- امنیتی، ۱۳۸۵: ۷۷). از دیدگاه دولت آمریکا اینکه چه چیزی اقدام پنهان محسوب می‌شود و چه چیزی محسوب نمی‌شود، اغلب بیشتر به ویژگی‌های تعاریف حقوقی و اداری مربوط به اقدام پنهان بستگی دارد تا ماهیت موضوع. طبقه‌بندی نمونه‌های اقدام پنهان را می‌توان به صورت زیر عنوان داشت:

۱. حمایت مخفیانه از یک کشور؛

۲. پشتیبانی اطلاعاتی؛

۳. تاثیرگذاری بر برداشت‌ها؛

۳-۱- تاثیرگذاری بر برداشت‌های یک دولت خارجی؛

الف- عوامل ذی‌نفوذ؛

ب- استفاده از اطلاعات و اطلاعات فریب؛

۳-۲- تاثیرگذاری بر برداشت‌های یک جامعه خارجی؛

الف- عوامل ذی‌نفوذ؛

ب- تبلیغات غیرمستقیم؛

ج- جعلیات

۴. پشتیبانی از نیروهای سیاسی دولت:

۵. تاثیرگذاری بر حوادث سیاسی با شیوه‌های قهریه؛

۵-۱- حمایت از کودتاها، نبردهای آزادی‌بخش ملی و مبارزان آزادی‌خواه؛

۵-۲- فعالیت شبه نظامی؛

۵-۳- اقدامات خاص تخریبی یا خشونت آمیز از جمله آدم‌کشی (امور خیس)
(فصلنامه پژوهش اطلاعاتی - امنیتی، ۱۳۸۵: ۷۷-۸۰).

رابطه میان حکومت‌ها با اقدام (عملیات) پنهان سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی

دستگاه‌های اطلاعاتی و امنیتی در همه کشورهای جهان به عنوان منبع انحصاری اطلاعات طبقه‌بندی شده محسوب شده و نقش حساسی را در تصمیم‌های راهبردی نظام‌های سیاسی برعهده دارند. سیاست‌ها و کارویژه‌هایی چون موارد زیر از مهمترین اقدامات این سازمان‌هاست.

۱- جمع‌آوری اطلاعات؛

۲- تجزیه و تحلیل اطلاعات؛

۳- عملیات پنهان؛

۴- فعالیت‌های ضداطلاعاتی و در نهایت هشدار و پیش‌بینی.

نظام‌های سیاسی هرگز نمی‌توانند، بدون پشتوانه دستگاه‌های اطلاعاتی و امنیتی موقعیت مناسبی را در صحنه‌های داخلی و جهانی برای خود ایجاد نمایند زیرا این سازمان‌ها هستند که با استفاده از اطلاعات پنهان خود می‌توانند، ضمن تولید امنیت، تصویر روشنی از آینده برای سیاست‌مداران و رهبران کشور ترسیم نمایند ضمن اینکه می‌توانند سیاست‌مداران را در مقابله با تهدیدات پنهان در بحران‌ها یاری کرده و با ابزارهایی که در اختیار دارند، نسبت به کشف و خنثی‌سازی آنها اقدام نمایند.

در مجموع وجود سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی برای هر نظام سیاسی امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است و نقش آنها در امنیت ملی و تامین منافع ملی بر کسی پوشیده نیست.

به‌طور کلی وظیفه سازمان‌های اطلاعاتی و هنر یک مدیر سازمان امنیتی در قالب حاکمیت آن است که بتواند با شاخصه‌ها که در ساختار و تشکیلات تعریف شده، اهداف و نیازهای حاکمان و نخبگان سیاسی را اخذ و در قالب مأموریت‌ها و وظایف خود آن را ملحوظ نظر قرار داده و تبدیل به عملیاتی در قالب پنهان‌کاری یا اقدام پنهان یا عملیات پنهان نمایند. حساس‌ترین بخش یک سازمان امنیتی که به نخبگان سیاسی و اهداف و نیازهای آن‌ها ارتباط پیدا می‌کند، امور عملیاتی یا بخش پنهان‌کاری سازمان امنیتی است.

به این دلیل سازمان‌های امنیتی برای تأمین نیازهای دولت و رهبران از کار ویژه‌ای پنهان‌کاری و عملیات مخفی استفاده می‌کنند تا بتوانند بیشترین اطمینان و اعتماد را برای کسب رضایت نخبگان و تصمیم‌گیری‌های ذی‌نفوذ و کارآمد ایجاد نمایند. بسیاری از موارد نخبگان سیاسی از این کارکرد پنهان برای ایجاد فرصت‌های استثنایی و یا کسب زمان‌های طلائی به هنگام بروز تهدیدات و یا بحران‌ها در قالب پروژه‌های کاملاً حیاتی و سری و یا فریب‌کشورها و یا معارضین استفاده نموده که در صورت افشاء این فعالیت‌ها، بروز فاجعه و یا بحران‌های متعاقب آن، بعضاً غیرقابل جبران خواهد بود.

بر اساس وظیفه ذکر شده، مهم‌ترین محورها بین سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی با حکومت سه محور کلی زیر خواهد بود:

- ۱- شاخصه‌های تعریف شده در ساختار و تشکیلات (ارزش‌ها، ضوابط و چارچوب‌های نظام سیاسی)؛
- ۲- اهداف حاکمان و نخبگان سیاسی؛
- ۳- نیازهای حاکمان و نخبگان سیاسی؛

۴- حمایت مخفیانه از یک کشور.

در موارد زیادی، اقدام پنهان به واسطه یک اتحاد ضمنی با افراد یا گروه‌هایی که با آنها اهداف مشترکی وجود دارد، صورت می‌گیرد. هنگامی که متحد مورد بحث یک دولت خارجی دوست باشد، این کار بسیار ساده است. در این مورد اقدام پنهان ممکن است به کارهای غیرحساسی نظیر کمک مخفیانه به دولت مذکور در زمینه حفاظت شخصی رهبران آن و یا دادن تجهیزاتی برای ارتباطات امن (رمزی) محدود شود. برای اینکه چنین کاری را اقدام پنهان بنامیم، دلایلی وجود دارد.

به عنوان مثال؛ پشتیبانی از یک کشور دوست که به آن کشور کمک می‌کند تا در قدرت باقی بماند بر جریان حوادث آن کشور تأثیر می‌گذارد. به علاوه این اقدام مخفیانه صورت می‌گیرد و اطلاعات در خصوص این پشتیبانی برای عموم متشر نمی‌شود؛ و در صورت افشا شدن ماجرا، هیچ تأیید علنی و رسمی از آن صورت نمی‌پذیرد. اما می‌توانیم سادگی این اقدام را شکلی از دیپلماسی پنهان تلقی نماییم. در واقع، اصطلاح «اقدام پنهان» تنها در صورتی که این اقدام توسط یک سازمان اطلاعاتی صورت پذیرفت به این نوع اقدام قابل اطلاق است و ارائه کمک‌های مخفیانه از طریق کارکنان دیپلماتیک یا نظامی را نمی‌توان اقدام پنهان محسوب کرد و چنین اقداماتی اغلب در مقیاسی محدود و نسبتاً غیرجنگالی انجام می‌شوند، و از این رو معمولاً به رسانه‌ها یا روزنامه‌ها راه پیدا نمی‌کنند. با این همه ممکن است آنها، هم به لحاظ فنی (با ارائه قابلیت‌هایی که دولت دوست قادر به رسیدن به آنها نیست) و هم به لحاظ روانی (به عنوان گواهی برای دولت دریافت‌کننده کمک، بر قابلیت اعتماد و کارآمدی پشتیبانی حامی‌اش) اهمیت داشته باشند. این عدم وضوح و اختلاف همواره این گونه نیست. نخست اینکه همان اختلافات در این خصوص که چه کشورهایی باید دوست و شایسته دریافت کمک باشند، معمولاً رخ می‌دهد؛ چنانکه در مورد

کمک خارجی غیرپنهان نیز چنین است. پنهان‌کاری اعمال شده، ماهیت چنین اختلافاتی را تغییر نمی‌دهد. هر چند شاید منجر به این شود که مخالفان یک برنامه مظنون شوند که برنامه مذکور از ابتدا مخفی نگاه داشته شده تا از هرگونه مخالفتی در امان باشد! دوم اینکه ممکن است اختلافی از ماهیت کمک ناشی شود؛ به خصوص هنگامی که دریافت کننده کمک، وجهه نامطلوبی دارد. برای مثال، در سال ۱۹۷۴ کنگره آمریکا استفاده از کمک خارجی مالی برای آموزش نیروهای انتظامی را ممنوع کرد؛ سبب این امر اختلافی بود که در خصوص سوابق حقوق بشری نظام‌های سیاسی آمریکای لاتین- که دریافت کننده چنین کمک‌هایی بودند- وجود داشت.

پشتیبانی اطلاعاتی

یک نوع متداول پشتیبانی از یک کشور خارجی دوست، ارائه خبرهای اطلاعاتی به آن است؛ البته به جهت متداول بودن این اقدام در برخی از موارد، آن را اقدام پنهان به حساب نمی‌آورند. در موارد مربوط به تبادل اطلاعات کم و بیش دارای ارزش یکسان، که هدف از دادن اطلاعات به کشور دیگر متقابلاً دریافت اطلاعاتی با ارزش است، به نظر می‌رسد بهتر است این نوع فعالیت، جمع‌آوری اطلاعات محسوب شود تا اقدام پنهان.

با این حال، در سایر موارد که تبادل یک طرفه است، انگیزه اصلی طرفی که اطلاعات ارائه می‌دهد، ممکن است تمایل به کمک به دولت دیگر باشد. در این مورد، منطقی است که فعالیت فوق را پشتیبانی محرمانه از یک کشور دوست تلقی نمود؛ چرا که این امر کشور دیگر را در رسیدن به اهدافی که به تنهایی قادر به حصول آن نیست، یاری می‌دهد. هر چند به طور معمول اطلاعات در اختیار کشورهای دوست قرار می‌گیرد، اما مواردی اتفاق می‌افتد که در آنها یک کشور اطلاعات خاصی را به کشور دیگری که دوست به حساب نمی‌آید، می‌دهد تا آن را وادار و یا قادر نماید که در جهت منافع هر

دو طرف گام خاصی را بر دارد. این امکان، در جایی که انگیزه غالباً واداشتن یک کشور دیگر به انجام اقدام خاصی است تا کمک به آن، به عنوان یک شیوه تاثیرگذاری بر نحوه برداشت یک کشور خارجی از موقعیت خود در جهان، مورد بحث قرار می‌گیرد.

در یک اقدام پنهان، نقش دولت نباید آشکار باشد. به عنوان مثال، دخالت و تاثیرگذاری آمریکا در تغییر یک نظام سیاسی، کودتا علیه یک دولت، یا حمایت از گروه‌های معارض و ... به هیچ وجه نباید آشکار شود. مسائلی از قبیل تمساح‌های دیپلماتیک جهانی، ایجاد شایعات مدنظر در مطبوعات خارجی، قاچاق پول، اسناد جعلی، سلاح برای مخالفان خارجی، گم کردن محمولات نظامی غیرقانونی، تبادل زندانیان، برقراری صلح بین دو کشور متخصصم، فروش تسلیحات راهبردی نظامی، پیمان نظامی و سیاسی مخفی و امثال آن از جمله موارد اقدام پنهان می‌باشد.

نکته اساسی اینکه؛ اقدام پنهان فقط باید به عنوان یکی از راهکارهای سیاسی انگاشته شود و باید کمتر از یک درصد کار اطلاعاتی فرض شود (البته جدای از توطئه‌های افشا شده). شایان ذکر است که سرویس‌های اطلاعاتی، خودشان شروع به اقدام پنهان نمی‌کنند، این سیاستگذاران هستند که تصمیم به چنین کاری می‌گیرند و در سلسله دستورات مدیریتی دستور چنین اقدام ویژه‌ای را صادر می‌کنند. اگر قرار باشد اقدام پنهان موفق باشد باید به شدت جلوی نشت اطلاعات گرفته شود (عامری، ۱۳۸۶: ۶۸).

تبیین و تحلیل

۱. در حال حاضر بیشترین کاربرد اقدام پنهان مربوط به سازمان‌های اطلاعاتی است که اجرای آن مستلزم هماهنگی و همکاری کامل بخش اطلاعات و ضداطلاعات است. مهم‌ترین شرایط در اجرای عملیات پنهان موفق زمانی حاصل می‌شود که این دو بخش با وجود فرماندهی واحد هدایت و مدیریت شوند. یک نیروی موفق در اجرای اقدام

پنهان کسی است که یک ضداطلاعاتی خوب باشد. سازمان سیا اقدام پنهان را طراحی یک عملیات برای تاثیرگذاری بر دولت‌ها، حوادث، سازمان‌ها یا اشخاص در حمایت از سیاست خارجی، به نحوی که لزوماً نتوان آن را به سازمان هدایت کننده نسبت داد، تلقی می‌کند (دی بر کویتز و گودمن، ۱۳۸۲: ۱۹۵)؛ بر این اساس اقدام پنهان را عملیات‌هایی که در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، تبلیغاتی یا حتی شبه نظامی رخ می‌دهد تعریف می‌کنند. همه این موارد حاکی از اهمیت اقدام پنهان و نقش مهم آن در تبیین عملکرد سازمان‌های اطلاعاتی است؛

۲. با ورود به عصر اطلاعات و قرن بیست و یکم و مواجهه سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی با انباشت اطلاعات، اقدام پنهان، وضعیت و شرایط جدیدی را سپری می‌کند که در حال تکامل است. ایجاد و توسعه فناوری‌های جدیدی مانند جنگ افزار هایپر سونیک^۱، فناوری هوش مصنوعی، واقعیت افزوده (متاورس)^۲، فیزیک کوانتوم و اینترنت ماهواره‌ای (استارلینک) بر پیچیدگی آن افزوده است. با این وجود، اقدام پنهان به قدرت برتر عصر اطلاع‌رسانی اعتراف کرد و برای موفقیت در رسالت خود به آن متکی شد و در پناه استفاده از آخرین فناوری‌های روز از جمله هوش مصنوعی و متاورس (واقعیت افزوده) دوران جدیدی را آغاز کرده است که تاثیرگذاری اقدام پنهان را نیز تحت تاثیر قرار داده است. در این دوران نیز همچون گذشته اجرای چنین عملیات‌هایی برای سازمان‌های اطلاعاتی پرهزینه، پیچیده و توأم با خطرات داخلی و خارجی خواهد بود و در روابط بحث خارجی پاسخ‌گویی به دولت‌ها و مجامع بین‌المللی یکی از چالش سازمان‌های اطلاعاتی هستند. با این وجود و با هدف

1- Hypersonic Weapon

2- Metaverse

تاثیرگذاری بر جامعه هدف و دریافت نتیجه مطلوب، باید شاهد استفاده از این فناوری‌ها در اجرا و تداوم اقدام پنهان بود.

۳. نکته تبیینی اساسی این مقاله، برای بهترین دلیل برای اقدام پنهان این است که سیاست‌گذاران بین عدم انجام کار و استفاده از نیروی نظامی باید یک گزینه را انتخاب کنند (بین اقدام پنهان - ان ص - لح و جز - گ معم - -ولا انتخاب می‌شود) (عامری، ۱۳۸۶: ۶۸). همیشه باید برای اقدام پنهان یک جایگزین نیز انتخاب شود، زیرا نه تنها خطر افشای آن وجود دارد، بلکه خطر شکست آن نیز وجود دارد. همچنین داشتن مهارت قابلیت انکار قابل پذیرش نیز مهم است (لونتال، ۲۰۰۶). از آنجایی که اقداماتی مانند ترور با ارزش‌های سیاسی داخلی کشور مغایرت داشتند یا اینکه دارای پیامدهای بین‌المللی بودند، دولت‌ها تلاش نمودند در قالب ره‌نامه^۱ انکار موجه نقش خود را در این اقدامات مداخله‌جویانه انکار و از پیامدهای سیاسی داخلی یا تبعات بین‌المللی این اقدامات اجتناب ورزند. از این رو، بسیاری از جمله ریچارد هلمز^۲ رئیس سابق سیا معتقد بود انکار موجه شرط اساسی عملیات پنهان محسوب می‌شود و عملیات پنهان عمدتاً از این ایده نشئت می‌گرفت که خواستگاه اقدام مخفی باقی بماند (پوراآخوندی، ۱۴۰۳: ۱۵).

اما مفهوم انکار موجه چیست؟ انکار موجه از مفاهیمی که به دلیل ارتباط نزدیک با تصمیم و تصمیم‌گیری، در حوزه‌های گوناگون مورد استفاده قرار گرفته و از افراد عادی تا عالی‌ترین مقام اجرایی آن را در شرایط و موقعیت‌های گوناگون از آن استفاده می‌کند. انکار موجه به انکار از تقصیر اشاره دارد و منظور از آن، شرایطی است که بتوان عدم مسئولیت یا عدم آگاهی از فعل خطا را به دلیل فقدان شواهد اثبات نمود (van Til, 2024).

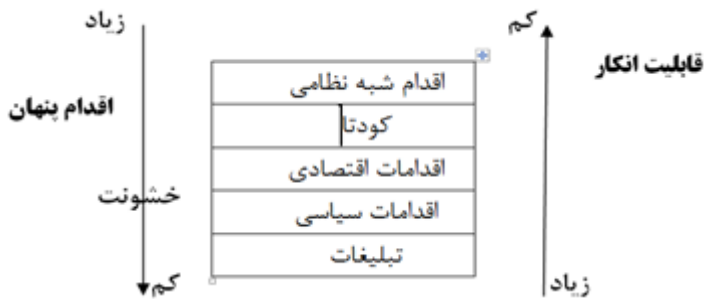
1- Doctorin

2- Richard Helms

37). در این حالت انکار موجه ممکن است عامدانه و نیت‌مند یا غیرارادی باشد. انکار موجه نیت‌مند به یک امر از قبل اندیشیده شده اشاره دارد؛ به ترتیبی که از قبل طرح‌های اقتضایی برای اجتناب از حسابرسی تدوین شده باشند؛ حال آنکه انکار موجه غیرارادی به صورت ناخودآگاه و برای فرار از کار یا چیزی طرح می‌شود.

آلن دالس رییس سیا در دوران ریاست جمهوری کندی اولین کسی بود که به طور رسمی از این مفهوم استفاده کرد. از نظر سیا، عبارت انکار موجه برای حفاظت از مقامات ارشد آمریکا در برابر پیامدهای احتمالی افشای فعالیت‌های غیرقانونی سیا نزد افکار عمومی داخلی و خارجی طراحی شده بود. در واقع انکار موجه مشتمل بر ایجاد زنجیره‌ای از فرماندهی سست (و موقت) و غیررسمی بود که در صورت ضرورت بتوان آن را انکار کرد (Bermaud, 2013: 3). در نظام اطلاعاتی انگلستان بین عملیات قابل انکار و عملیات غیرقابل ره‌گیری تمایز قائل می‌شوند. عملیات غیرقابل ره‌گیری آن دسته از عملیاتی هستند که در بهترین حالت، عدم مشارکت دولت انگلستان نباید مورد تردید واقع شود و در بدترین حالت نتوان آن را ثابت نمود. عملیات قابل انکار عملیاتی هستند که با توجه به وجود برخی شواهد محکم و قوی بتوان به لحاظ سیاسی به طور امکان‌پذیری مشارکت در آن حادثه را برای افکار عمومی انکار کرد (Cormac and Aldrich, 2018: 483).

در این راستا می‌توان نمودار مناسبی تهیه کرد و نام آن را نردبان اقدام پنهان گذاشت و آن را با پنج نوع از اقدامات پنهان نمایش داد (لونتال، ۲۰۰۶).

شکل شماره ۲) نردبان اقدام پنهان (عامری، ۱۳۸۶: ۶۹)

اصول انکار موجه

با بررسی تطبیقی می توان اصولی را به عنوان اصول ره نامه (دکترین) انکار موجه استخراج نمود که توجه به آنها در زمان برنامه ریزی عملیات و یا اقدام پنهان ضروری است که عبارتند از:

۱. **عدم ثبت رسمی اسناد:** بر خلاف روال اداری، دستورات هرگز صریح و رسمی و کتبی بیان نمی شود. افراد برای ارزیابی طرح های عملیات پنهان محدود هستند و مقامات زیر دست از جزئیات دقیق دستورات مقامات عالی آگاه نیستند. کیسینجر به عنوان وزیر خارجه آمریکا در دوره نیکسون نیز به صورت انفرادی یا تلفنی با اعضای کمیته ۴۰ صحبت می کرد و هیچ گونه سند رسمی بین آنها مبادله نمی شد (Poznansky, 2022: 12). این اصل ممکن است در اجرای عملیات پنهان به ویژه در زمان اجرا دچار چالش و تفویض اختیار به ماموران شود و برنامه ریزی ها با دقت ارزیابی نگردند.

۲. **عملیات کوچک و محدود:** هر چه تعداد عوامل شرکت کننده در اقدام و یا عملیات پنهان زیاد باشد، ایجاد هماهنگی مخفیانه و غیر رسمی بین اعضا سخت تر می شود. در چنین حالتی دولت مداخله گر برای به حداقل رساندن خطرات افشای

مداخله نیازمند زمان بیشتری برای برنامه‌ریزی، اطلاعات در مورد واکنش‌های احتمالی دولت هدف و ارتباط با گروه‌های داخلی مخالف است. با این وجود، احتمال دارد برخی از این افراد هدف مشترکی با دولت مداخله‌گر نداشته باشند یا اینکه به عنوان جاسوس دوجانبه یا نفوذی عمل کنند.

۳. ابزارهای مورد استفاده: کشورهای مداخله‌گر تلاش بسیاری انجام می‌دهند تا هیچ نشانه‌ای از آنها در این زمینه وجود نداشته باشد. آنها معمولاً تامین ابزارها را از طریق بازار سیاه، ارسال کمک از طریق کشور ثالث و سوم از طریق نیروهای نیابتی محلی یا مزدور، انجام می‌دهد. استفاده از نیروهای نیابتی در دوران جنگ‌های ترکیبی بسیار مرسوم شده است اما در دوران جنگ سرد نیروهای مزدور خارجی نقش بسیار زیادی در اجرای برنامه‌های آمریکا در آفریقا و قاره آمریکا مانند نیکاراگوئه داشتند.

۴. پایش جریان نشئت اطلاعات: تهدید اقدام و عملیات پنهان و جلوگیری از آن سخت‌ترین کار در زمینه انکار موجه است. خطر افشا از سه طریق محتمل بوده که عبارتند از: توسط تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان عملیات پنهان، دوم کشورها یا سرویس‌های رقیب به علت توانمندی اطلاعاتی بالا در کشف، نفوذ و مداخلات اطلاعاتی و سوم عوامل موجود در کشور هدف مانند اعضای سرویس‌های اطلاعاتی کشور هدف یا مردم عادی یا گزارشگران در کشور هدف.

با این تحلیل و ارزیابی کلی هر چند در ادبیات و مفهوم اقدام پنهان از عملیات پنهان تفکیک شده‌اند اما در رویکرد و اجرا شباهت نزدیک، موازی و یکسانی داشته و چندان نمی‌توان تفاوتی میان آنها قائل شد. لیکن در این پژوهش به صورت تلویحی اقدام پنهان متناظر و مترادف با عملیات پنهان، مورد بررسی قرار گرفت.

نتیجه‌گیری

الف- اگر رفتار سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی کشورهای مختلف دنیا در حوزه فعالیت پنهان را بررسی کرده و بر مبنای دسته‌بندی انجام شده بر مبنای نظریه ژان بلاندل در کتاب حکومت مقایسه‌ای، تحلیل نمود، نتایج زیر حاصل خواهد شد:

۱- کشورهایی که اقتدارگرایی در آنها وجود دارد شامل گروه‌های اقتدارگرایی مساوات‌طلب، غیرمواصات‌طلب سنتی و اقتدارگرایی غیر مواصات‌طلب، تکیه و توجه جدی به سازمان‌های امنیتی خود داشته و سازمان‌های امنیتی در این کشورها برای حفظ، بقا و امنیت ملی حاکمیت و تامین و استمرار اقتدارگرایی به شدت فعال هستند و هر چه میزان اقتدارگرایی در حکومتی افزایش می‌یابد، حجم، گستره و عمق فعالیت سازمان‌هایی امنیتی آنها نیز افزایش می‌یابد.

۲- راهبردهای مدیریت عملیات پنهان در حوزه وظایف سازمان‌های امنیتی کشورهایی که از لحاظ نوع حکومت در یک دسته‌بندی قرار دارند مشابه یکدیگر است.

۳- برای ایجاد یک درک ملموس، مشترک و واحد از عملیات پنهان و مخفی و ارتباط مدیریت در این حوزه با انواع حکومت‌ها، در یک تعریف عام و کلی عملیات پنهان را شامل تمامی کارویژه‌ها، برنامه‌ها و فعالیت سازمان‌های اطلاعاتی و ضداطلاعاتی پنداشت و ارتباط مدیریت عملیات پنهان را با انواع حکومت‌ها، بیش از آنکه وابسته به دسته‌بندی و نوع حکومت‌ها باشد به اهداف حکومت‌ها و تعریف آنها از منافع و امنیت ملی بستگی دارد و بررسی‌ها نشان می‌دهد که با توجه به آنکه برخی از کشورها بر مبنای نظریه حکومت مقایسه‌ای ژان بلاندل از لحاظ حکومت در یک دسته قرار می‌گیرند اما به لحاظ آنکه تفاوت‌های جدی در اهداف خود در حوزه سیاست خارجی دارند، راهبردهای متفاوتی در فعالیت‌های پنهان و مخفی حوزه وظایف سازمان‌های اطلاعاتی خود پی می‌گیرند و مهمترین شاخصه

در شدت و قوت فعالیت سازمان‌های اطلاعاتی کشورها، اهداف سیاست خارجی آنها است، تا نوع حکومت آنها. بررسی‌های میدانی نشان می‌دهد که کشورهایی که داعیه اثرگذاری در مدیریت جهانی یا منطقه‌ای دارند علیرغم تعلق به دسته‌بندی‌های متفاوت، اهداف و فعالیت‌های مشابهی دارند.

۴- تاکتیک‌ها و تکنیک‌های مورد استفاده سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی در مدیریت عملیات‌های پنهان تا حد زیادی وابسته به ارزش‌ها، ضوابط و چارچوب‌های نظام سیاسی دارند از این‌رو در نظام‌هایی که ارزش‌های هم‌سان و واحدی حاکم است، از تاکتیک‌ها و تکنیک‌های مشابهی استفاده می‌شود.

ب- فعالیت‌های اطلاعاتی در بعد کارکردی، از حالت تدافعی و واکنشی خارج و به حالت پیشگیرانه و تهاجمی تمایل شده است (میرمحمدی و محمدی‌لرد، ۱۳۸۸: ۳۱۶)، با این اوصاف به دلیل اینکه امروزه میزان توان تاثیرگذاری در مراحل مختلف سیاستگذاری یکی از معیارهای کارآمدی سازمان‌های اطلاعاتی به عنوان بازوی شناختی دولت مدرن است (میرمحمدی، ۱۳۹۰: ۸۲). در حقیقت کارکرد اقدام پنهان به عنوان مهم‌ترین ماموریت سازمان‌های اطلاعاتی حرفه‌ای- مانند سرویس‌های ایالات متحده و بریتانیا- و با هدف پشتیبانی از سیاست دولت‌ها در کشورهای هدف یا به تعبیر دیگر عملیاتی کردن تصمیم‌های مورد نظر دولت مطبوع خود در کشورهای دیگر است (میرمحمدی، ۱۳۹۰: ۲۰۹-۲۱۰) و این اقدام برای بالا بردن ظرفیت فردای مطلوب و مد نظر سیستم‌های اطلاعاتی و سیاسی است (ترورتون، ۱۳۸۳: ۳۶۹).

ج- اگر قرار باشد اقدام پنهان موفق باشد باید به شدت جلوی نشست اطلاعات گرفته شود (عامری، ۱۳۸۶: ۶۹). برای اجرای این امر هم توجه جدی به ضداطلاعات در ابعاد تدافعی و تهاجمی است. با تاکید و تمرکز بر ضد اطلاعات

میزان مقبولیت و تاثیرگذاری بر سایر عرصه‌های فعالیت اطلاعاتی و امنیتی می‌توان انتظار موفقیت در عملیات پنهان را قطعی تصور نمود.

د- دیپلماسی به عنوان یک عملیات اطلاعاتی: دیپلماسی یکی از اشکال مداوم و موفق اقدام پنهان و ضدتروریستی است. تصورات غلط فراوانی در مورد آن وجود دارد. آنچه که دیپلماسی نیست، اموری مانند سیاست خارجی و قوانین بین‌المللی است این موضوعات ممکن است شاخه قانونی دیپلماسی باشد. تعریف استاندارد دیپلماسی عبارت است از: به‌کار بردن اطلاعات و فریب برای هدایت روابط - سطرس - می بین دولت‌ها - و بازیگران مستقل (عامری، ۱۳۸۶: ۷۱). در واقع افسران اطلاعاتی و امنیتی دیپلمات‌های نامرئی در کانال هزار توی دیپلماسی پنهان هستند که نقش موثری در تایید و تصدیق اعتماد به طرف مقابل ایفا می‌کنند. و آنچه مسلم است دیپلماسی پنهان به مثابه تحقق اهداف و منافع ملی یک ضرورت قطعی امنیت ملی است که هرگز پایانی ندارد لیکن به علت تعامل بین دستگاه دیپلماسی آشکار و نهاد پنهان کار اطلاعات، نوعی نظارت و شفافیت با رعایت منافع امنیت کشور با هدف کارآمدی و ممانعت از برداشت‌ها و استفاده‌ی فردی و سازمانی ضروری است تا مشروعیت و اعتبار ملی آنها فراهم شوند. در این راستا می‌توان به نمودار بالا استناد کرد و نام آن را نردبان اقدام پنهان گذاشت و آن را با پنج نوع از اقدامات پنهان نمایش داد (لونتال ۲۰۰۶).

ه- در دوران کنونی و گسترش عملیات شناختی و شیوع جنگ‌های ترکیبی، ره‌نامه انکار موجه مورد توجه سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران نظام‌های سیاسی قرار گرفته است. چرایی آن به این دلیل است که جنگ‌های ترکیبی اغلب در منطقه خاکستری حادث شده که مبتنی بر ابهام است و کنش‌گران اصلی جنگ ترکیبی بر این مبنا تلاش می‌کنند با انجام اقداماتی مانند انتشار اطلاعات غلط یا گمراه‌کننده، نقش و

حمایت خود را پنهان کرده و آن را به عوامل داخلی نسبت دهند. انکار موجه اغلب دارای دو نوع است که عبارت است از: انکار نقش دولت و انکار نقش مقامات عالی. در نوع اول، هدف انکار مداخله یک دولت در حوادث و رویدادها در سایر کشورها مانند مداخله در انتخابات، حمایت از احزاب سیاسی، شورش یا کودتا و نسبت دادن آن به سایرین است. این نوع انکار موجه معمولاً در سطح بین‌المللی است. دو عامل در این گونه انکار موجه نقش دارد:

عامل نخست ملاحظات امنیتی است. یک دولت برای این که مانع افزایش تنش شود و از هزینه‌های امنیتی و مادی شروع یا تشدید بحران با رقبای قدرتمند اجتناب ورزد، نقش خود را در مداخله در سایر کشورها انکار می‌کند. عامل دوم جلوگیری از کاهش اعتبار یک دولت به عنوان ناقض حقوق بین‌الملل است. عدم مداخله در امور داخلی سایر کشورها از قواعد آمره حقوق بین‌الملل و یکی از اصول اساسی منشور سازمان ملل محسوب می‌شود. نقض این قاعده می‌تواند اقدام تلافی‌جویانه کشورها را به دنبال داشته باشد و به اعتبار یک کشور در مجامع بین‌المللی آسیب وارد سازد. از این رو عملیات پنهان اغلب به گونه‌ای طرح می‌شوند که در صورت افشا شدن نیز به شکل محاسبه شده‌ای مقامات عالی یک کشور را از نقض قوانین داخلی مبرا کنند.

در ارزیابی انتقادی و تحلیل به این رویکرد هم می‌توان یادآور شد که اقدام و عملیات پنهان در عصر کنونی به دلیل گسترش رسانه‌های ارتباط جمعی با چالش مواجه شده و دولت‌ها سعی می‌کنند در اقدامات مداخله‌گرانه از فضای خاکستری موجود در جنگ ترکیبی استفاده کنند و با انجام اقدامات پنهان، قواعد بازی را رعایت و بحران را مدیریت نموده تا از افزایش تنش جلوگیری و تاثیرگذاری خود را بیشتر نمایند.

الف) منابع فارسی

۱. بلاندل، ژان (۱۳۸۷). حکومت مقایسه‌ای، ترجمه مرشدی زاده، علی، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۲. بیولا، کورنلیو و استوارت موری (۱۳۹۶). دیپلماسی پنهان: مفاهیم و زمینه‌ها. ترجمه معاونت پژوهشی و تولید علم، تهران: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی.
۳. پوراخوندی، نادر (۱۴۰۳). اصول انکار موجه در عملیات پنهان. ماهنامه تخصصی مطالعات امنیت ملی برآورد، سال دوازدهم، شماره ۱۳۰، خردادماه ۱۴۰۳.
۴. ترورتون، گری گوری اف (۱۳۸۳). تجدید ساختار اطلاعات در عصر اطلاع‌رسانی، ترجمه؛ معاونت پژوهش و تولید علم، تهران دانشکده امام باقر (ع)، نوبت اول.
۵. دی بر کویتز، بوریس و گودمن، آلن (۱۳۸۲). بهترین حقایق اطلاعات در عصر اطلاع‌رسانی، تهران، نشر دانشکده امام باقر (ع).
۶. دانشکده اطلاعات (۱۳۷۶). فرهنگ لغات و اصطلاحات اطلاعاتی و امنیتی (انگلیسی - فارسی). انتشارات دانشکده اطلاعات.
۷. سجادی، سیدحسین (۱۳۹۰). فعالیت پنهان، تهران: دانشکده اطلاعات، معاونت پژوهش و تولید علم.
۸. ساوه درودی، مصطفی و خلیلی، ابراهیم (۱۳۹۲). نقش راهبردی پنهان کاری در فعالیت‌های اطلاعاتی، فصلنامه اطلاعاتی حفاظتی جامعه اطلاعاتی، سال پنجم، شماره اول، شماره مسلسل ۱۷، تابستان ۱۳۹۲.
۹. شولسکی، آبرام (۱۳۸۱). نبرد بی صدا: درک دنیای اطلاعات، ترجمه معاونت پژوهش دانشکده امام باقر (ع)، تهران، انتشارات دانشکده امام باقر (ع)، چاپ اول.
۱۰. گروه مطالعات پایه و روش شناسی (۱۳۸۶). عملیات پنهان در عصر اطلاعات، تهران، پژوهشکده مطالعات کاربردی فارابی.
۱۱. کرمی، رضا (۱۳۸۸). آسیب‌شناسی سازمان‌های اطلاعاتی - امنیتی (۱) تهران، معاونت پژوهش دانشکده علوم و فنون فارابی.

۱۲. عاشوری، ذبیح الله (۱۳۹۰). مدیریت عملیات پنهان، تهران، پژوهش‌کده مطالعات کاربردی فارابی.
۱۳. عامری، حسین (۱۳۸۶). اقدام پنهان، فصلنامه هادی، سال چهارم، شماره چهاردهم، تابستان ۱۳۸۶.
۱۴. قادری‌کنگوری، روح‌الله (۱۴۰۲). تبیین نسبت میان اطلاعات و دیپلماسی در سیاست خارجی مردم سالار؛ با تأکید بر مفهوم دیپلماسی پنهان. فصلنامه مطالعات راهبردی، سال بیست‌وششم، شماره اول، بهار ۱۴۰۲، شماره مسلسل ۹۹، صص ۱۴۸-۱۲۴.
۱۵. میرمحمدی، مهدی و محمدی لر، عبدالمحمود (۱۳۸۸). سیاست و اطلاعات (مطالعه موردی ایالات متحده آمریکا)، تهران؛ موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، نوبت دوم.
۱۶. هدایتی، علیرضا و فلاحی، امیر (۱۳۹۵). تبیین اقدام پنهان در عصر اطلاعات. فصلنامه علمی-ترویجی مطالعات اطلاعاتی دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی. سال سیزدهم، شماره ۳۹، پاییز ۱۳۹۵.
۱۷. میرمحمدی، مهدی (۱۳۹۰). سازمان‌های اطلاعاتی و سیاست خارجی، تهران؛ موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، نوبت اول.
۱۸. دانشنامه آزاد ویکی‌پدیا fa.wikipedia.org/wiki

ب) منابع انگلیسی

19. Bre maud Billand, Benjamin, (2013). Of the Use of Plausible Deniability by the United States in Iraq and Afghanistan, available at: <http://dune. Univ-angers.fr/fichiers/20031843/20132MALLC1111F.pdf>.
20. Cormac Rory and Aldrich Richard.(2018). Grey Is the New Black: Covert Action and Implausible Dniability, International Affairs, vol. 94,no.3.
21. Poznansky, Michael (202.). Revisting Plausible Deniability, Journal of Strategic Studies. DOL: 10.1080/01402390.2020.1734570.

22. van Til, John A.(2024) Ethics of Plausible Deniability, Pro Reg, Vol.52, No.3.